

Наталка Полтавка (скорочено)

Іван Котляревський

(П'еса)

I дія

З хати виходить Наталка з відрами на коромислі і, підійшовши до річки, співає пісню "Віють вітри, віють буйні", яку закінчує словами: "Петре! Вернися до мого серця! Нехай глянуть очі мої на тебе іще раз..."

До неї підходить возний Тетерваковський, гарно одягнений панок. Він починає освідчуватися Наталці: "Не в состоянні поставити на вид тобі сили любові моєї. Когда би я іміл — тее—то як його — столько языков, сколько артикулов в статуті ілі сколько зап'ятих в Магдебурськом праві, то і сих не довліло би на восхваленіє ліпоти твоєї! Єй-ей, люблю тебе до безконечності". Наталка йому відмовляє, говорячи, що він пан, а вона сирота, він багатий, а вона бідна, він возний, а вона простого роду, отже, по всьому видно, що вона йому не під пару. Возний продовжує умовляти дівчину: "Так знай же, що я тебе давно уже — тее-то як його — полюбив, як тільки ви перейшли жити в наше село". Наталка співає йому пісню:

Видно шляхи полтавські і славну Полтаву,

Пошануйте сиротину і не вводьте в славу.

Не багата я і проста, но чесного роду,

Не стижуся прясти, шити і носити воду.

Ти в жупанах і письменний, і рівня з панами,

Як же можеш ти дружитися з простими дівками?

Єсть багацько городянок, вибирай любую;

Ти пан возний — тобі треба не мене, сільську.

Закінчивши співати, говорить: "Перестаньте жартувати надо мною, безпомощною сиротою. Моє все багатство єсть моє добре ім'я; через вас люди начнуть шептати про мене, а для дівки, коли об ній люди зашепчуть..."

їхню розмову перериває виборний Макогоненко, який з'являється із піснею-нісенітницею "Дід рудий, баба руда". Наталка іде додому, а возний скаржить на Макогоненку на погані нові порядки, за яких стали переслідувати хабарників і крутіїв у земстві і судах. На це виборний .І радістю відзначає: "Зате нам, простому народові, добре, коли старшина... не допуска письменним п'явкам кров із нас смоктати..." Та возний не образився на ці слова, не нагрімав на "крамольного" Макогоненка, бо він має намір просити виборного бути посередником по його "серденному ділу". Возний наївно передає виборному свою розмову з Наталкою і навіть обіцяє: "Єжелі виіграєш — тее—то як його — любов ко мні Наталки і убідиш її доводами сильними довести її до брачного мого ложа на законном основанії, то не пожалію — тее —то як його — нічого для тебе". Виборний погоджується, але розповідає правду про Наталку, про те, чому вона відмовила. "Уже не що, другого любить..." І повідав історію життя Терпилів. Жили

вони раніше в Полтаві, мали гарний двір з рубленою хатою, льохом і садом. Терпило, понадіявшись на своє багатство, почав знайомитись не з рівнями, "заводити бенкети,— пив, гуляв і шахровав гроші", покинув свій промисел і помалу розточив усе своє добро. Розпився, почав гримати на Наталку, лаяти Петра, якого узяв за годовання, а потім і зовсім вигнав його з дому. Помер Терпило в бідності, залишивши дружину і дочку без шматка хліба. Після його смерті Терпилиха перейшла жити у село. А Наталка чотири роки чекає Петра, відякого нема ніяких звісток. "Наталка без душі його любить, через його всім женихам одказує, та й Терпилиха без сльоз Петра не згадує". Хоча возний і довідався про Наталчине кохання, він вирішив не відступати. І виборного навчає: "...коли ж що, то можна і брехнути для обману, приязні ради", бо в житті всі один одного обдурюють. Свої слова підтверджує піснею "Всякому городу нрав і права":

Всякий, хто вище, то нижчого гне,— Дужий безсильного давить і жме, Бідний багатого певний слуга, Корчиться, гнеться пред ним, як дуга.

Всяк, хто не маже, то дуже скрипить, Хто не лукавить, то ззаду сидить; Всякого рот дере ложка суха — Хто ж єсть на світі, щоб був без гріха?

В цей час Наталка у своїй хатині сидить з матір'ю і шиє. Дівчина сумна та невесела, а ще матір докоряє їй за те, що вона відказує усім женихам. "Убожество моє, старість силують мене швидше заміж тебе оддати". Наталка плаче, просить не примушувати її до заміжжя з нелюбим, а стара матір просить Наталку бути покірною, розповідає про мрію бачити дочку багатою та щасливою, нарікає на упертість Наталки, плаче, просить: "...викинь Петра з голови, і ти будеш щасливою". Бідна дівчина не витримала материних сліз, докорів, прохань і погодилась вийти заміж за першого ж, хто посватається, тільки б матір заспокоїлася та спокійно прожила свою старість. Наталка надіялась, що женихи, яким вона відмо— | вила, вдруге не прийдуть, та й возний після розмови біля річки не наважиться слати старостів.

Та помилилась Наталка. Бо увечері в їхню хату прийшов виборний і сказав Терпилисі: "У мене єсть на приміті чолові'яга — і поважний, і багатий, і Наталку дуже собі уподобав". Терпилиха дуже зраділа цій звістці, вона уже бачила цього письменного, розумного і поважного чоловіка своїм зятем. Вона разом із виборним починає умовляти дівчину вийти заміж за возного. Макогоненко картає Наталку, що вона не любить своєї матері; не хоче зласкавитися над нею, продовжити її щасливі дні. Наталка обіцяє все стерпіти, все зробити заради спокою і благополуччя матері. Виборний загадує дівчині не гедзатися, як старости прийдуть, і, задоволений виконаною місією, поспішив до Тетерваковського.

Наталка залишилася в хаті сама. З її уст виринаються слова: "Боже милосердний! Що зо мною буде! Страшно і подумать, як з немилим чоловіком весь вік жити, як нелюба миловати, як осоружного любити. Кудя мені діватись? Де поміщі шукати?.. Горе мені!" Всі їїдумки і помисли линуць до коханого, і в пісні вона звертається до Петра:

Прийди, милий, подивися, яку терплю муку!

Ти хоть в серці, но од тебе беруть мою руку.

Спіши, МИЛИЙ, спаси мене од лютой напасті!

За нелюбом коли буду, то мушу пропасти.

II дія

Сільською вулицею іде парубок. Це Микола. Сирота, що живе на світі без роду, без племені, без талану і без приюту. Тому він і вирішує іти до чорноморців, яких любить за їхні козацькі звички: "Такі я з чорноморцями буду тетерю їсти, горілку пити, люльку курити і черкес бити". В цей час з'являється із піснею "Сонце низенько, вечір близенько" Петро, який повертається у Полтаву. Петро і Микола відразу заприятелювали, адже обидва були без кола, без двора, без родичів і сім'ї.

Недалеко від них, з хати Терпилихи виходить возний з шовковою хусткою на руці і виборний з рушником через плече. І парубки дізнаються, що возний заручився з найкращою дівчиною у селі. Петро, ще нічого не знаючи про Наталку, відчуває, як щось стискає його серце, яке віщує біду.

Петро намагається дізнатися, чи не його це кохану засватали. Він запитує: "Де ж вони перше жили?.. Чи давно тут живуть?.. Як вони прозиваються?" Почувши від Миколи відповідь, він закриває руками обличчя, опускає голову і стоїть нерухомо. Побачивши, у якому стані Петро, Микола здогадався, хто перед ним стоїть. І вирішує допомогти йому зустрітися з Наталкою. Із словами "Стережись, Петре, нарікати на Наталку. Скільки я знаю її, то вона не од того іде за возного, що тебе забула. Підожди ж мене тут",— Микола іде до Терпилихи.

Петро залишився сам. Він вражений несподіваною звісткою, що "вмісто багатого батька найшов матір і дочку в бідності і без допомоги". Він сумує і тужить, що запізнився на один день, і через це буде горювати все життя. В цей час підходить до нього виборний, і вони розмовляють про театр, у якому Макогоненко ніколи не був. Він навіть запитує: "А що се таке театр, город чи містечко?" І Петро терпляче пояснює, що це великий будинок, куди ввечері з'їжджаються пани дивитися комедію. "Се таке диво — як побачиш раз, то і вдруге схочеться", — ділиться Петро своїми враженнями від театру. До їхньої розмови прилучається возний, який виявляє неабияку обізнаність з історичними подіями, певними літературними явищами своєї доби, критично висловлюється про спотворення фактів з історії України у театральній виставі "Казак—стихотворець": "Великая неправда виставлена пред очі публичности. За сіє малоросійська літопись вправі припозвать сочинителя позвом к отвіту".

Миколі вдалося визвати Наталку, яка дуже сумна і невесела і говорить, що краще кинутись у Ворсклу, ніж вийти заміж за возного. Микола запевняє дівчину, що може зробити так, що вона й у Ворсклі не буде, і журитися перестане. І сповіщає її, що повернувся Петро: "Він тут, та боїться показатись тобі, потому що ти посватана за возного". Наталка ж у цьому не бачить ніякої перешкоди. "Мати моя хотіла, щоб я за возного вийшла за муж з тим, що тебе не було. А коли ти прийшов, то возний мусить одступитися",— пояснює вона Петрові. Микола підтримує закоханих, хоче допомогти їм бути разом, а коли на вулиці з'явилися виборний, возний і Терпилиха, попереджає: "Наступає хмара, і буде великий грім".

Терпилиха, яка була дуже рада заручинам дочки з таким поважним паном, перелякалася, побачивши Петра. Ще більше налякали її слова Наталки: "Коли Петро мій вернувся, то я не ваша, добродію". Не знає мати, що і говорити. І дочки жаль, і гріх закон ламати, і перед возним страшно, який починає лякати судом. А тут ще і виборний вихопився: "О, так! так! Зараз до волосного правління та і в колоду". Це вже остаточно переповнило чашу терпіння матері. І де взявся той "осоружний" Петро? Схвилював, збурих спокійне, тихе лоно сімейного щастя, яке мало скоро посміхнутися Терпилисі. Вбита горем мати з острахом волає: "Батечки мої, умилосярдїться! Я не одступаю од свого слова. Що хочете, робіте з Петром, а Наталку, про мене, зв'яжіте ідо вінця ведіте". І втому, що сталося, мати звинувачує Петра, бо раніше Наталка не була такою сміливою та упертою. Але Петро заперечив: "...щоб я Наталку одговорював іти замуж за пана возного, научав дочку не слухати матері і поселяв несогласіє в сім'ї — нехай мене Бог накаже! Наталко, покорися своїй долі, послухай матері, полюби пана возного і забудь мене навіки!" Мати слухає спокійну, лагідну мову Петра, і серце її добрішає. Про парубка, якого щойно проклинала, вже говорить: "Добрий І Петро! Серце мое про-тив волі за нього вступається!" А Петро, щоб ніколи возний не дорікнув Наталці, що взяв бідну, віддає їй усі свої зароблені гроші. І тут обізався возний, побачивши, що справа складається не на його користь, і якого вчинок Петра просто приголомшив. Він взяв Наталку та Петра за руки, підвів їх до матері: "Благослови дітей своїх щастям і здоров'ям. Я одказуюсь от Наталки і уступаю Петру во вічне і потомственне владініє з тим, щоб зробив її благополучною". І тепер уже всі захоплені вчинком возного, а Микола виголошує: "От такові—то наші полтавці! Коли діло піде, щоб добро зробити, то один перед другим хватаються", а виборний додав: "Наталка — по всьому полтавка, Петро — полтавець, та й возний, здається, не з другой губернії". Терпилиха благословляє Наталку та Петра. Дія закінчується словами Петра: "Наталко! Тепер ми ніколи не розлучимося. Бог нам поміг перенести біди і напасті, він допоможе нам вірною любовію і порядочною житнію бути приміром для других і заслужить прозвище добрих полтавців. Заспівай же, коли не забула, свою пісню, що я найбільше любив". Наталка співає:

Ой я дівчина Полтавка,
А зовуть мене Наталка:
Дівка проста, не красива,
Здобрим серцем, не спесива.
Коло мене хлопці в'ються
І за мене часто б'ються,
Но я люблю Петра дуже,
А до других мні байдуже.
Мої подруги пустують
І зо всякими жартують,
А я без Петра скучаю
І веселості не знаю.

Я з Петром моїм щаслива,

І весела, і жартлива,

Я Петра люблю душею,

Він один владієть нею.

А потім уже всі разом співають пісню "Начинаймо веселиться, час нам сльози осушити".